

السلام عليكم

ب

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی
گروه زبان و ادبیات عربی

ب

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی
بررسی مقایسه ای شخصیت پردازی در رمان های طیور ایلول و جای خالی سلوچ

استاد راهنما:

دکتر صابره سیاوشی

استاد مشاور:

دکتر رمضان رضایی

پژوهشگر:

راحله حسن پور

ب

ب

ب

تیر ماه ۱۳۹۴

تقدیم به پدر بزرگوار و مادر مهربانم

و تقدیم به آنان که بی دریغ کلامی به من آموختند

تقدیر و تشکر

ستایش مخصوص خداوندی است که اوصاف از بیان کنه ذاتش باز مانده و عظمتش عقل‌ها را متحیر ساخته؛ آن‌چنان که راهی برای رسیدن به منتهای ملکوتش نیافته.

اینک که به یاری خداوند پایان‌نامه خود را با موفقیت به اتمام رسانیده‌ام، شایسته است از تمامی افرادی که در مسیر این پژوهش مرا یاری کرده‌اند، کمال ادب و سپاس را داشته باشم. در ابتدا بر خود واجب می‌دانم از استاد راهنمای گرامی‌ام خانم دکتر صابره سیاوشی که با رهنمودهای ارزشمند و بی‌بدیل خود، روشنی‌بخش این مسیر پر فراز و نشیب بوده‌اند، سپاس‌گزاری نمایم. همچنین شایسته است که از همکاری جناب آقای دکتر رمضان رضایی که امر مشاوره این تحقیق را بر عهده گرفته‌اند؛ تشکر کنم.

سپاس فراوان از؛

خانواده خوبم که همواره مرا یاری کرده‌اند.

فهرست مطالب

۲	فصل اول: کلیات پژوهش .....
۳	۱-۱ مقدمه .....
۵	۲-۱ روش انجام پژوهش .....
۵	۳-۱ دلایل انتخاب این دو اثر .....
۶	۴-۱ ضرورت و اهمیت انجام پژوهش .....
۶	۵-۱ اهداف پژوهش .....
۶	۶-۱ سؤالات پژوهش .....
۷	۷-۱ فرضیه‌های پژوهش .....
۷	۸-۱ پیشینه پژوهش .....
۲۰	۹-۱ روش جمع‌آوری اطلاعات .....
۲۰	۱۰-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات .....
۲۱	خلاصه فصل اول پژوهش .....
۲۲	فصل دوم: بررسی عناصر داستان .....
۲۳	۱-۲ تعریف داستان .....
۲۵	۲-۲ انواع داستان .....
۲۵	۱-۲-۲ قصه .....
۲۶	۲-۲-۲ حکایت .....
۲۶	۳-۲-۲ داستان بلند یا رمان کوتاه .....
۲۷	۴-۲-۲ داستانک .....
۲۷	۵-۲-۲ داستان کوتاه .....
۲۸	۶-۲-۲ رمان .....
۳۰	۳-۲ عناصر داستان .....
۳۰	۱-۳-۲ پیرنگ .....
۳۰	۲-۳-۲ مضمون و درونمایه .....
۳۰	۳-۳-۲ صحنه و صحنه‌پردازی .....
۳۱	۴-۳-۲ زاویه دید داستان .....
۳۱	۵-۳-۲ گفتگو و توصیف .....
۳۲	۶-۳-۲ سبک و نوع تعبیر .....
۳۲	۷-۳-۲ شخصیت .....
۳۶	۱-۷-۳-۲ پیشینه شخصیت .....
۴۰	۲-۷-۳-۲ سیر شخصیت .....
۴۲	۳-۷-۳-۲ شیوه‌های شخصیت‌پردازی .....
۴۲	۱-۳-۷-۳-۲ شخصیت‌پردازی مستقیم .....
۴۳	۲-۳-۷-۳-۲ شخصیت‌پردازی غیرمستقیم .....
۴۴	۱-۲-۳-۷-۳-۲ توصیف .....

۴۷	..... گفتار ۲-۲-۳-۷-۳-۲
۴۸	..... کنش ۳-۲-۳-۷-۳-۲
۴۹	..... نام ۴-۲-۳-۷-۳-۲
۵۰	..... انواع شخصیت‌ها ۴-۷-۳-۲
۵۰	..... انواع شخصیت‌ها از نظر پیش برد حوادث ۱-۴-۷-۳-۲
۵۱	..... انواع شخصیت از نظر ویژگی روانی ۲-۴-۷-۳-۲
۵۲	..... انواع شخصیت از نظر ثبوت و تحول درونی ۳-۴-۷-۳-۲
۵۳	..... انواع شخصیت از نظر ساخت و بافت ۴-۴-۷-۳-۲
۵۷	..... خلاصه فصل دوم پژوهش
۵۸	..... پی‌نوشت‌ها
۶۰	فصل سوم: سیر رمان در جهان عرب و ایران
۶۱	..... ۱-۳ پیدایش رمان در جهان عرب
۶۵	..... ۲-۳ پیدایش رمان در ایران
۷۲	..... خلاصه فصل سوم پژوهش
۷۳	فصل چهارم: شخصیت‌پردازی در رمان «طیور ایلول» املی نصرالله
۷۴	..... ۱-۴ زندگی‌نامه
۷۹	..... ۲-۴ خلاصه رمان طیور ایلول
۸۵	..... ۳-۴ معرفی رمان طیور ایلول
۹۱	..... ۴-۴ خصوصیات اجتماعی شخصیت‌ها
۹۱	..... ۱-۴-۴ کودکان
۹۲	..... ۲-۴-۴ زنان
۱۰۲	..... ۳-۴-۴ مردان
۱۰۶	..... ۵-۴ شخصیت‌پردازی در رمان طیور ایلول
۱۰۷	..... ۱-۵-۴ شیوه‌های شخصیت‌پردازی
۱۰۷	..... ۱-۱-۵-۴ شخصیت‌پردازی مستقیم
۱۰۸	..... ۲-۱-۵-۴ شخصیت‌پردازی غیرمستقیم
۱۰۹	..... ۱-۲-۱-۵-۴ توصیف حالات روحی و روانی
۱۱۴	..... ۲-۲-۱-۵-۴ توصیف حالات و قیافه ظاهری
۱۱۵	..... ۳-۲-۱-۵-۴ گفتگو
۱۲۱	..... ۴-۲-۱-۵-۴ رفتار
۱۳۰	..... ۵-۲-۱-۵-۴ نام
۱۳۳	..... ۲-۵-۴ انواع شخصیت‌ها
۱۳۳	..... ۱-۲-۵-۴ انواع شخصیت از نظر پیشبرد حوادث
۱۳۳	..... ۲-۲-۵-۴ انواع شخصیت از نظر ویژگی روانی
۱۳۵	..... ۳-۲-۵-۴ انواع شخصیت از نظر تحول درونی
۱۳۷	..... ۴-۲-۵-۴ انواع شخصیت از نظر ساخت و بافت
۱۴۱	..... خلاصه فصل چهارم پژوهش

۱۴۲	پی‌نوشت‌ها
۱۵۰	فصل پنجم: شخصیت‌پردازی در رمان «جای خالی سلوچ» دولت‌آبادی
۱۵۱	۱-۵ زندگی‌نامه
۱۵۶	۲-۵ خلاصه رمان جای خالی سلوچ
۱۶۳	۳-۵ معرفی رمان جای خالی سلوچ
۱۶۸	۴-۵ خصوصیات اجتماعی شخصیت‌ها
۱۶۸	۱-۴-۵ کودکان و نوجوانان
۱۷۳	۲-۴-۵ زنان
۱۷۷	۳-۴-۵ مردان
۱۸۰	۵-۵ شخصیت‌پردازی در رمان جای خالی سلوچ
۱۸۰	۱-۵-۵ شیوه‌های شخصیت‌پردازی
۱۸۰	۱-۱-۵-۵ شخصیت‌پردازی مستقیم
۱۸۱	۲-۱-۵-۵ شخصیت‌پردازی غیرمستقیم
۱۸۱	۱-۲-۱-۵-۵ توصیف حالات روحی و روانی
۱۸۵	۲-۲-۱-۵-۵ توصیف حالات و قیافه ظاهری
۱۸۸	۳-۲-۱-۵-۵ گفتگو
۱۹۳	۴-۲-۱-۵-۵ رفتار
۲۰۰	۵-۲-۱-۵-۵ نام
۲۰۳	۲-۵-۵ انواع شخصیت‌ها
۲۰۳	۱-۲-۵-۵ انواع شخصیت‌ها از نظر پیشبرد حوادث
۲۰۳	۲-۲-۵-۵ انواع شخصیت‌ها از نظر ویژگی روانی
۲۰۴	۳-۲-۵-۵ انواع شخصیت‌ها از نظر تحول درونی
۲۰۶	۴-۲-۵-۵ انواع شخصیت‌ها از نظر ساخت و بافت
۲۰۹	خلاصه فصل پنجم پژوهش
۲۱۰	فصل ششم: بررسی تطبیقی شخصیت‌پردازی در دو رمان طیور ایلول و جای خالی سلوچ
۲۱۱	۱-۶ مقایسه‌ی دو رمان نویس با یکدیگر
۲۱۱	۱-۱-۶ مقایسه‌ی زندگی شخصی و ادبی املی نصرالله و محمود دولت‌آبادی
۲۱۲	۲-۱-۶ مقایسه شخصیت‌پردازی در دو رمان طیور ایلول و جای خالی سلوچ
۲۱۳	۱-۲-۱-۶ خصوصیات اجتماعی شخصیت‌ها
۲۱۴	۱-۱-۲-۱-۶ کودکان
۲۱۴	۲-۱-۲-۱-۶ نوجوانان و جوانان
۲۱۵	۳-۱-۲-۱-۶ زنان
۲۱۶	۴-۱-۲-۱-۶ مردان
۲۱۶	۲-۲-۱-۶ شخصیت‌پردازی در دو رمان
۲۱۷	۱-۲-۱-۶ شخصیت‌پردازی مستقیم
۲۱۹	۲-۲-۱-۶ شخصیت‌پردازی غیرمستقیم
۲۱۹	۱-۲-۲-۱-۶ توصیف

۲۱۹	..... ۱-۲-۲-۱-۶ توصیف حالات روحی و روانی
۲۲۲	..... ۲-۱-۲-۲-۱-۶ توصیف حالات ظاهری
۲۲۴	..... ۲-۲-۲-۱-۶ گفتگو
۲۲۹	..... ۳-۲-۲-۱-۶ رفتار
۲۳۳	..... ۴-۲-۲-۱-۶ نام
۲۳۵	..... ۳-۱-۶ انواع شخصیت‌ها
۲۳۵	..... ۱-۳-۱-۶ انواع شخصیت از نظر پیش برد حوادث
۲۳۷	..... ۲-۳-۱-۶ انواع شخصیت از نظر ویژگی روانی
۲۳۸	..... ۳-۳-۱-۶ انواع شخصیت از نظر تحول درونی
۲۴۱	..... ۴-۳-۱-۶ انواع شخصیت از نظر ساخت و بافت
۲۴۴	..... خلاصه فصل ششم پژوهش
۲۴۵	..... ۲-۶ نتایج پژوهش
۲۵۴	..... ۳-۶ ملخص الرسالة بالعربية
۲۶۱	..... فهرست منابع

فهرست جداول

- جدول ۶-۱: مقایسه فراوانی شخصیت‌پردازی مستقیم در دو رمان ۲۱۸
- جدول ۶-۲: مقایسه فراوانی توصیف حالات درونی شخصیت‌ها در دو رمان ۲۲۱
- جدول ۶-۳: فراوانی توصیف حالات ظاهری شخصیت‌ها در دو رمان ۲۲۳
- جدول ۶-۴: فراوانی گفتگو در رمان طیور ایلول ۲۲۷
- جدول ۶-۵: فراوانی گفتگو در رمان جای خالی سلوچ ۲۲۸
- جدول ۶-۶: مقایسه فراوانی کنش‌ها در دو رمان ۲۳۲
- جدول ۶-۷: بررسی چهار بعد انواع شخصیت‌ها در رمان طیور ایلول ۲۵۰
- جدول ۶-۸: بررسی چهار بعد انواع شخصیت در رمان جای خالی سلوچ ۲۵۱
- جدول ۶-۹: بررسی شخصیت‌پردازی در رمان طیور ایلول ۲۵۲
- جدول ۶-۱۰: بررسی شخصیت‌پردازی در رمان جای خالی سلوچ ۲۵۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۶: مقایسه فراوانی کل شخصیت‌ها و شخصیت‌های زن و مرد در دو رمان ۲۱۷
- نمودار ۲-۶: مقایسه فراوانی شخصیت‌پردازی مستقیم در دو رمان ۲۱۹
- نمودار ۳-۶: مقایسه فراوانی توصیف حالات درونی شخصیت‌ها در دو رمان ۲۲۲
- نمودار ۴-۶: مقایسه فراوانی توصیف حالات ظاهری در دو رمان ۲۲۴
- نمودار ۵-۶: مقایسه فراوانی گفتگو در دو رمان ۲۲۶
- نمودار ۵-۶: مقایسه فراوانی کنش‌ها در دو رمان ۲۳۲
- نمودار ۶-۶: مقایسه فراوانی شخصیت‌های دارای نام در دو رمان ۲۳۴
- نمودار ۶-۷: مقایسه فراوانی شخصیت‌ها از نظر پیش برد حوادث ۲۳۷
- نمودار ۶-۸: مقایسه فراوانی شخصیت‌ها از نظر ویژگی روانی ۲۳۸
- نمودار ۶-۹: مقایسه فراوانی شخصیت‌ها از نظر تحول درونی ۲۴۰
- نمودار ۶-۱۰: مقایسه فراوانی شخصیت‌ها از نظر ساخت و بافت ۲۴۱

شخصیت‌پردازی یکی از عناصر مهم رمان به شمار می‌رود. قدرت هنری نویسنده در پرورش شخصیت‌ها می‌تواند از نقاط قوت یک نوشتار و عامل جذب مخاطب باشد. از آنجاکه هر اثر ادبی تصویری گویا از زمان خود است، شخصیت‌های داستان می‌توانند اشخاص واقعی جامعه مورد نظر نویسنده را نشان دهند. در پژوهش حاضر شخصیت‌پردازی از نگاه دو نویسنده لبنانی «املی نصراله» و ایرانی «محمود دولت‌آبادی» از جنبه‌های اجتماعی و ادبی مورد بررسی قرار گرفته است. هدف این جستار بررسی سنجشی دو رمان «طیور ایلول» و «جای خالی سلوچ» از طریق توجه به اشتراکات و افتراقات این دو اثر می‌باشد که با روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته است. برخی نتایج به دست آمده به این قرار است: املی نصراله و محمود دولت‌آبادی از شیوه شخصیت‌پردازی مستقیم و غیرمستقیم برای معرفی شخصیت‌ها استفاده کرده‌اند. هر دو رمان، از نوع روستایی می‌باشند که به دغدغه‌های مردم روستا می‌پردازند و شخصیت‌های موجود در هر کدام، شخصیت‌هایی برگرفته از واقعیت‌های موجود در جامعه لبنان و ایران است. شخصیت‌های پویا، جامع، اصلی، فرعی، همه‌جانبه، قالبی، قراردادی و نوعی در هر دو داستان وجود دارد با این تفاوت که شخصیت‌پردازی دولت‌آبادی با توجه عمیق او به کنش، گفتگو توصیف ظاهری در داستان قوی‌تر از شخصیت‌پردازی املی نصرالله به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: شخصیت‌پردازی، املی نصراله، محمود دولت‌آبادی، طیور ایلول، جای خالی سلوچ

فصل اول: کلیات پژوهش

کلیات پژوهش

در این فصل که کلیات پژوهش نام دارد، مقدمه، روش انجام پژوهش، دلایل انتخاب دو اثر، ضرورت و اهمیت انجام پژوهش، اهداف پژوهش، سؤالات پژوهش، فرضیه‌های پژوهش، پیشینه پژوهش، روش جمع‌آوری اطلاعات، روش تجزیه و تحلیل پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱ مقدمه

ادبیات از زمان آفرینش انسان همراه وی بوده و آدمی همواره از این ابزار برای بیان عواطف درون، اصلاح جامعه و یا لذت ادبی استفاده کرده است. ادبیات در حقیقت بخش جدایی‌ناپذیر موجودیت بشر است. از آنجا که بشر دارای عواطف و احساسات بوده، به دنبال زیبایی و لذت می‌باشد؛ ادبیات بهترین وسیله برای برطرف کردن این نیازها است. ادبیات بر اساس شرایط و محیط پیرامون ویژگی‌های درونی افرادی که به آن می‌پردازند. در قالب‌های گوناگون همچون شعر، داستان، داستان کوتاه، نمایشنامه و... پدیدار می‌شود. در ادبیات قدیم جهان عموماً نوع ادبی شعر، نوع غالب مورد توجه ادیبان بوده است و آثار پر شکوهی در این نوع ادبی خلق شده است؛ اما پس از آن، نوع ادبی داستان که شامل قصه، رمانس، رمان، داستان کوتاه و ... می‌شود، بیشتر مورد توجه قرار گرفت و امروز اگرچه برخی معتقدند که ادبیات به‌طور کلی مرده است، اما نوع ادبی داستان در سطح جهان رواج بیشتری دارد؛ و این مسئله به جهان عرب و ایران نیز نفوذ یافته است. در نیم قرن اخیر، داستان تحت تأثیر ادبیات اروپایی در ایران و جهان عرب قدرت گرفت تا اینکه در دهه‌های اخیر تقریباً به‌طور کامل جای شعر را گرفت و می‌توان گفت بیشتر آثار ادبی برجسته دهه‌های اخیر از نوع ادبی داستان بوده است. پس از مدتی، وجود و حضور داستان در عرصه ادبیات به‌تنهایی کفایت نمی‌کرد و برخی نیازهای جدید، محققان را بر آن می‌داشت تا به پژوهش در داستان بپردازند. اینکه داستان می‌تواند از چه عواملی شکل بگیرد؟ پژوهشگران به بررسی عناصر داستان پرداختند تا به قدرت نویسنده در این موارد دست بیابند. داستان دارای عناصر گوناگونی است و شخصیت‌پردازی از مهم‌ترین عوامل موجود در بررسی یک رمان است که در این

پژوهش سعی در انجام آن شده است. یک پژوهشگر برای بررسی شخصیت‌ها باید به نحوه ارائه و پرداخت آن‌ها، کنش یا عمل شخصیت‌ها، نام شخصیت‌ها، قیافه‌های ظاهری و گفتگوی آن‌ها بپردازد. خواننده با مطالعه یک داستان خوب به حدی در حوادث آن غرق می‌شود که گویی در یک اجتماع واقعی زندگی می‌کند و شخصیت یکی از عناصر عینیت دهنده به زندگی اجتماعی موجود در داستان است. تحلیل شخصیت‌پردازی در دو رمان برجسته ایرانی و عربی موضوع پژوهش حاضر است. رمان «طیور ایلول» تألیف «املی نصرالله» نویسنده صاحب‌نام معاصر لبنانی است و رمان «جای خالی سلوچ» را «محمود دولت‌آبادی» نویسنده نام‌آشنای ایرانی نگاشته است. این دو اثر دو رمان روستایی در جهان عرب و ایران به شمار می‌آیند که در این پژوهش از نظر شخصیت‌پردازی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرند تا وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها به دست آید. طیور ایلول رمانی روستایی است که بیشتر شخصیت‌های آن را زنان تشکیل می‌دهند و مردان بیشتر برای ارائه شخصیت زنان در داستان ظاهر شده‌اند. در این داستان شخصیت‌ها و دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارند که بیشتر حول محور عشق می‌چرخند. منی شخصیت اصلی و راوی داستان است که همانند یک فیلم به شرح و توضیح داستان می‌پردازد. نویسنده در این داستان از شیوه شخصیت‌پردازی توصیف بهره می‌جوید. دولت‌آبادی نیز از رمان‌نویسان معاصر ایران است که چون در کودکی روستا و فقر و زندگی کارگری را درک کرده است، درونمایه رمان‌هایش بیشتر زندگی روستایی و فقر می‌باشد؛ فقر ریشه اصلی مهاجرت در رمان جای خالی سلوچ است. شیوهی شخصیت‌پردازی در رمان دولت‌آبادی به شیوهی گفتگو کنش اشخاص داستانی است. ماهیت و روش کار پژوهش حاضر بر پایه ادبیات تطبیقی استوار است. پژوهش حاضر می‌کوشد با تکیه بر رمان طیور ایلول از املی نصرالله و جای خالی سلوچ مهم‌ترین وجوه شباهت و تفاوت‌های شخصیت‌پردازی را در این آثار و در کنار علل بروز این عوامل بررسی کند.

۱-۲ روش انجام پژوهش

روش کار توصیفی - تحلیلی است؛ بدین صورت که مطالب به پنج فصل تقسیم شده است. فصل اول به کلیات اختصاص یافته است که شامل مواردی همچون مقدمه، روش انجام پژوهش، دلایل انتخاب دو اثر، ضرورت و اهمیت انجام پژوهش، اهداف، سوالات پژوهش، فرضیه‌ها، پیشینه پژوهش، روش جمع‌آوری اطلاعات و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌باشد. فصل دوم، شامل مباحث نظری از جمله: تعاریف ادبیات داستانی، عناصر داستان و شخصیت‌پردازی و شیوه‌های آن، ادبیات تطبیقی و مکاتب ادبی مورد استفاده در دو رمان همچون رئالیسم و رومانتیسیسم می‌باشد. فصل سوم بررسی شخصیت‌پردازی در رمان «طیور ایلول» نام دارد که شامل زندگی‌املی نصرالله نویسنده لبنانی، خلاصه رمان «طیور ایلول»، معرفی رمان و بررسی شخصیت‌پردازی در آن می‌باشد. فصل چهارم بررسی شخصیت‌پردازی در رمان «جای خالی سلوچ» نام دارد که به زندگی محمود دولت‌آبادی نویسنده ایرانی، خلاصه رمان «جای خالی سلوچ»، معرفی رمان و بررسی شخصیت‌پردازی در آن می‌پردازد. فصل پنجم مهم‌ترین فصل این پژوهش است که نتایج کار در آن گنجانیده شده است. در این فصل به بررسی و مقایسه و تطبیق شخصیت‌پردازی در دو اثر پرداخته می‌شود و نتیجه‌گیری نیز در این قسمت بیان می‌گردد.

۱-۳ دلایل انتخاب این دو اثر

از دلایل انتخاب و مقایسه این دو داستان با یکدیگر موارد زیر است:

- هر دو داستان، درونمایه ای روستایی دارد.
- شخصیت‌های اصلی در آن‌ها زن می‌باشد.
- مهاجرت موضوعی است که شخصیت‌ها در هر دو داستان از آن رنج می‌برند.
- ریشه مهاجرت‌ها در هر دو داستان فقر بوده است.

- ازدواج اجباری در هر دو داستان نقش عمده دارند.
- خشونت‌های پنهان و آشکار در هر دو اثر موجود است.
- شیوه‌ی شخصیت‌پردازی نویسنده‌ها به یکدیگر نزدیک است.
- از نظر زمانی، هر دو داستان در دوره‌ی معاصر نگاشته شده‌اند.

۴-۱ ضرورت و اهمیت انجام پژوهش

ادبیات روستایی، یکی از پربرترین انواع ادبی به شمار می‌آید؛ از سویی شخصیت‌پردازی نیز از مهم‌ترین انواع ادبی است که با پرداختن به آن میزان توانایی نویسنده و چگونگی پرداخت و ارائه شخصیت‌ها مشخص می‌شود. دو رمان موردسنجش در این پایان‌نامه با شخصیت‌های گوناگونی که دارند، از قابلیت ویژه‌ای برای تحلیل شخصیت‌پردازی برخوردارند. معرفی و تحلیل شخصیت‌ها در این دو اثر بزرگ موضوعی است که می‌تواند پیام و اندیشه این دو نویسنده بزرگ ایرانی و عرب را آشکار بسازد.

۵-۱ اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش، بررسی و تحلیل این دو اثر برای دستیابی به نقاط اشتراک و افتراق در دیدگاه‌های دو نویسنده در پرداخت شخصیت‌ها و سپس تحلیل آن‌هاست. از این‌رو امید داریم که در پایان این پژوهش به شناختی قابل قبول از افکار و آثار این دو نویسنده معاصر دست یابیم. به‌طور کلی اهداف پژوهش در این دو محور قابل تعریف است:

- توجه به وجوه اشتراک و افتراق دو اثر
- تطبیق شخصیت‌پردازی در دو اثر و تحلیل سنجشی آن‌ها

۶-۱ سؤالات پژوهش

مطالعه رمان‌های طیور ایلول از املی نصرالله و جای خالی سلوچ از محمود دولت‌آبادی و بررسی شخصیت‌پردازی در آن‌ها پرسش‌هایی را در ذهن ایجاد می‌کند که نگارنده درصدد پاسخگویی به آن‌هاست. مهم‌ترین این سؤالات به قرار زیر است:

- شیوه شخصیت‌پردازی در رمان‌های طیور ایلول و جای خالی سلوچ چگونه است؟
- وجوه اشتراک و افتراق این دو اثر کدام است؟
- در به کارگیری شیوه‌های گوناگون شخصیت‌پردازی عملکرد نصرالله و دولت‌آبادی چگونه بوده است؟

۷-۱ فرضیه‌های پژوهش

- به دنبال پرسش‌های مطرح شده، فرضیه‌های رساله به این قرار شکل می‌گیرد:
- شخصیت‌پردازی در هر دو رمان به شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم صورت گرفته است و نویسندگان از تمام شیوه‌های شخصیت‌پردازی بهره گرفته‌اند.
  - به نظر می‌رسد روستایی بودن شخصیت‌های هر دو رمان، زن بودن شخصیت‌های اصلی و کاربرد توصیف، رفتار، گفتگو نام از جمله اشتراکات دو رمان است. شرح و توضیح مستقیم، شیوه اصلی شخصیت‌پردازی املی نصرالله و گفتگو کنش شیوه اصلی شخصیت‌پردازی دولت‌آبادی است. توصیف حالات روحی و روانی در توصیف‌های املی نصرالله با توجه به زاویه دید اول‌شخص مفرد املی و توصیف حالات ظاهری شخصیت‌ها با توجه به زاویه دید سوم شخص دولت‌آبادی از جمله تمایزات دو اثر می‌باشد.
  - دولت‌آبادی در گفتگو که از شیوه‌های شخصیت‌پردازی می‌باشد عملکرد بهتری از املی نصرالله داشته است؛ حال آنکه املی نصرالله در توصیف حالات درونی بر دولت‌آبادی پیشی گرفته است.

۸-۱ پیشینه پژوهش

آنچه ما را بر آن داشت تا این دو اثر را برگزینیم عدم توجه دیگران به شخصیت‌پردازی در این دو اثر بود. باوجود اینکه پژوهش‌هایی در مورد دو اثر «طیور ایلول» و «جای خالی سلوچ» نگاشته شده است که در ذیل به آن‌ها اشاره خواهیم کرد، اما شخصیت‌پردازی در هیچ‌یک از این دو اثر بررسی نشده است. به‌عنوان مثال پایان‌نامه «بررسی عناصر داستان در آثار محمود دولت‌آبادی با تکیه بر "جای خالی سلوچ" که تألیف هایدی قاسم‌زاده شفیق می‌باشد، به تحلیل و بررسی عناصر داستان در این رمان پرداخته، اما

به شخصیت‌پردازی در حد خیلی کلی تکیه کرده و به جزئیات شخصیت‌پردازی و شیوه‌های آن نپرداخته است. رمان طیور ایلول نیز که رمانی معروف در ادبیات روستایی لبنانی است، به ندرت مورد بحث پژوهش‌های دانشگاهی قرار گرفته است. از این جهت است که این پژوهش موضوعی جدید به نظر می‌رسد که جای بررسی و تحقیق دارد. در زمینه زندگی و آثار محمود دولت‌آبادی کتاب و مقالات و پایان‌نامه‌های متعددی نوشته شده است که این پژوهش ضمن معرفی چند کتاب در خصوص زندگی و آثار وی به‌طور مختصر به تعدادی از مقالات و پایان‌نامه‌هایی که در مورد رمان جای خالی سلوچ نوشته شده است، می‌پردازد. متأسفانه در مورد املی نصرالله و آثارش در ایران کتاب و پژوهش‌های دیگری چون مقالات و پایان‌نامه‌چندانی تألیف نشده و فقط در حد معدود و قابل شماری است که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد. در انتها به برخی از آثار نوشته شده در زمینه شخصیت‌پردازی از جمله کتاب و مقاله و پایان‌نامه پرداخته خواهد شد؛ بنابراین می‌توان پیشینه را به سه بخش تقسیم می‌کنیم. بخش اول به آثاری خواهد پرداخت که در مورد محمود دولت‌آبادی و رمان جای خالی سلوچ نوشته شده است. بخش دوم به آثاری که در مورد املی نصرالله و رمان طیور ایلول نگاشته شده است، می‌پردازد و بخش سوم آثاری را در برمی‌گیرد که در حوزه شخصیت‌پردازی نگاشته شده است.

۱-۸-۱ بخش اول: زندگی و آثار محمود دولت‌آبادی با محوریت جای خالی سلوچ

۱-۸-۱-۱ کتاب

● **ما نیز مردمی هستیم/میر حسن چهل تن و فریدون فریاد (۱۳۸۰).** در این کتاب نویسندگان ضمن معرفی محمود دولت‌آبادی و آثارش با انجام مصاحبه با وی به شناساندن برخی از افکار و دیدگاه‌های نویسنده در مورد آثارش و دیگر مسائل مطرح شده اقدام کرده‌اند. در این کتاب آثار محمود دولت‌آبادی از زبان خود او مورد بررسی و کنکاش قرار می‌گیرد و هدف او از تألیف آن آثار بیان می‌گردد. رمان «جای خالی سلوچ» نیز از آثاری است که نویسندگان در ضمن سخنان مؤلف اشاراتی به آن داشته

اند؛ اما فقط خود رمان مورد بررسی قرار گرفته و اشاره‌ای به شخصیت‌پردازی در آن صورت نگرفته است.

• **نقد و تفسیر آثار محمود دولت‌آبادی** محمدرضا قربانی (۱۳۷۳). این کتاب به نقد و بررسی تمام آثار محمود دولت‌آبادی و دیدگاه نویسنده در مورد هر یک از آن‌ها می‌پردازد. جای خالی سلوچ از جمله این آثار است که نویسنده در چند صفحه نقدهایی در پیرامون آن بیان کرده است. نویسنده در این کتاب معتقد است که دولت‌آبادی در رمان جای خالی سلوچ حرکت رئالیسم به سمبولیسم و برگشت سریع به رئالیسم دارد. این حرکت آنی و گذرا است، و کلیت رئالیستی اثر همچنان به قوت خود باقی می‌ماند. تمایز این اثر با بحث پژوهش در این است که این کتاب فقط به نقد و بررسی تمام آثار دولت‌آبادی می‌پردازد در حالی پژوهش حاضر به یکی از آثار دولت‌آبادی اکتفا کرده و به بحثی جدا از بحث کتاب یعنی شخصیت‌پردازی می‌پردازد.

• **رمان، درخت هزار ریشه** (بررسی آثار داستانی دولت‌آبادی از آغاز تا کلیدر) کتابیون شهپراد (۱۳۸۲). نگارنده در این کتاب، به داستان‌های کوتاه، داستان‌های نیمه بلند و رمان‌های دولت‌آبادی می‌پردازد و کنش‌ها، روایت‌ها، شخصیت‌ها و ساختارهای فضا - زمان را بیان می‌کند. در این کتاب نویسنده رمان جای خالی سلوچ را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد؛ ویژگی اجتماعی چند شخصیت آن را بیان می‌کند؛ اما نقطه تمایز این کتاب با پژوهش حاضر در این است که کتاب مورد بحث، فقط به ویژگی‌های اجتماعی تعدادی از شخصیت‌ها می‌پردازد و شیوه‌های شخصیت‌پردازی در این بررسی، لحاظ نمی‌گردد؛ این در حالی است که پژوهش حاضر نه تنها خصوصیات اجتماعی شخصیت‌ها را مدنظر می‌گیرد، بلکه به جنبه ادبی شخصیت‌ها و شیوه‌های شخصیت‌پردازی در آن نیز می‌پردازد.

۱-۸-۲ پایان‌نامه

• **تحلیل ساختاری و محتوایی رمان جای خالی سلوچ** محمود دولت‌آبادی میلاد شمعی (۱۳۸۵). در این پایان‌نامه نگارنده تلاش نموده است تا با تحقیق در ساختار و محتوای رمان جای خالی سلوچ

بتواند رهیافتی تازه و کارآمد برای شناخت آثار ادبی معاصر به‌ویژه رمان ارائه دهد و راهگشای نوعی نگرش تازه در برخورد هنری و علمی با یک اثر ادبی باشد. تفاوت این پژوهش با پژوهش حاضر در این است که پژوهش حاضر به بررسی یک عنصر از عناصر داستان - شخصیت - می‌پردازد در حالی که این پژوهش یاد شده بیشتر به بررسی محتوایی رمان جای خالی سلوچ پرداخته است.

• **تحلیل رمان جای خالی سلوچ بر مبنای جامعه‌شناسی ادبیات فاطمه حقیر (۱۳۸۹).** نویسنده

در این پایان‌نامه به تحلیل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در رمان جای خالی سلوچ می‌پردازد و شخصیت‌های اصلی در رمان جای خالی سلوچ را تحلیل جامعه‌شناسانه می‌کند و دیدگاه جامعه‌شناسان از جمله میخائیل باختین را پایه کار قرار می‌دهد؛ اما چیزی که این پایان‌نامه را از پژوهش حاضر متمایز می‌کند جنبه ادبی شخصیت است که در این پایان‌نامه مورد بررسی قرار نگرفته است و شخصیت‌ها فقط از نظر جامعه‌شناسی بررسی شده‌اند.

• **بررسی جایگاه زن در داستان‌های معاصر ایران (جمال‌زاده، هدایت، علوی، چوبک، دانشور، آل**

احمد، ساعدی، گلشیری و دولت‌آبادی)، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات تهران، پروانه عادل زاده (۱۳۸۷) در این پایان‌نامه نگارنده به‌جایگاه زن در آثار نویسندگان از جمله محمود دولت‌آبادی پرداخته است. نگارنده عنصر جایگاه زن را در تمام آثار دولت‌آبادی بررسی کرده است. تفاوت این پژوهش با پژوهش حاضر کاملاً آشکار است و مشخص است که اشتراکی با پژوهش مورد نظر ما ندارد.

• **رنالیسم اجتماعی در آثار نجیب محفوظ و محمود دولت‌آبادی، دانشگاه تهران، جواد اصغری**

(۱۳۸۵) نگارنده در این پایان‌نامه رنالیسم اجتماعی را در آثار مهم دولت‌آبادی بررسی کرده و به وضعیت روستاها، ویژگی‌های اخلاقی و معایب جامعه بورژوازی، دین، عدم آگاهی مردم، تاریخ‌گرایی و تکامل، سیاست، حرکت جمعی و انقلابی، خوش‌بینی تاریخی، انتقاد از سوسیالیسم توجه کرده و به مقایسه تطبیقی رنالیسم اجتماعی و موضوعات آن در آثار نجیب محفوظ پرداخته است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود موضوع این پژوهش با پژوهش حاضر کاملاً متفاوت است. هرچند که این موضوعات

در رمان جای خالی سلوچ نیز تا حدی بررسی شده، اما تفاوت عنوان و موضوع آن با موضوع موردنظر این پژوهش کاملاً نمایان است.

۱-۸-۱ مقاله ۳

• «ترس از زمان نزد شخصیت‌های روایتی محمود دولت‌آبادی "مورد مطالعه: جای خالی

سلوچ"» علی عباسی و عبدالرسول شاکری، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۸۷ شماره ۵۷. نویسندگان

در این مقاله به بررسی ترس در شخصیت‌های روایتی پرداخته‌اند؛ و مرگ و زمان را از مفاهیمی دانسته‌اند که در لحظه‌لحظه رمان جای خالی سلوچ جریان دارد. شخصیت‌های روایتی از گذر زمان می‌ترسند و این ترس خود را به شکل تصاویر حیوانی و نیز تاریکی و سقوط نشان می‌دهد. همان‌گونه که از عنوان مقاله نیز پیداست، نویسندگان این مقاله به موضوع و جنبه‌ای دیگر در رمان موردنظر ما یعنی جای خالی سلوچ پرداخته‌اند؛ حال آنکه قصد پژوهش حاضر بررسی جنبه‌ای دیگر یعنی شخصیت‌پردازی در این رمان می‌باشد. هرچند ترس حالتی از حالات روحی در توصیف غیرمستقیم در شخصیت‌پردازی می‌باشد که این مقاله به آن پرداخته است اما بررسی پژوهش حاضر، بررسی تمام شیوه‌های شخصیت‌پردازی بعلاوه حالات روحی در شخصیت‌ها می‌باشد.

• «سبک‌شناسی رمان جای خالی سلوچ اثر محمود دولت‌آبادی» محمدرضا نصر اصفهانی و میلاد

شمعی، پژوهش زبان و ادبیات فارسی ۱۳۸۸ شماره ۱۳. در این مقاله نویسندگان به بررسی سبک در رمان جای خالی سلوچ پرداخته‌اند و کوشیده‌اند با بررسی ساختار ادبی و زبانی از جمله: واژگان، تصاویر خیال، تنوع جمله‌ها، ضرباهنگ، تکرار، انسجام، تأکید و ... خصوصیات سبک‌شناسی این رمان را نمایان سازند. تفاوت این مقاله با پژوهش حاضر در این است که نویسندگان به دنبال معرفی شیوه‌ای هستند که رمان‌نویس برای بیان مفاهیم خود از آن استفاده می‌کند در حالی که پژوهش حاضر به دنبال تحلیل عنصر شخصیت در این رمان است تا نشان دهد نویسنده تا چه حد توانسته است از این عنصر اساسی و مهم آن در بیان مقصودش استفاده کند.

• «**فعل در رمان جای خالی سلوچ و منشأ آن**»، غلامرضا مستعلی پارسا، زهره اله دادی دستجردی و مرتضی دولت‌آبادی، ادبیات و زبانها. ۱۳۹۰ شماره ۱۷۳. نویسندگان در این جستار، به بررسی توصیف و تحلیل ماهیت و کیفیت افعال در رمان جای خالی سلوچ و خاستگاه‌های زبانی آن می‌پردازند؛ و به این منظور افعال فارسی (معیار، ادبی و کهن، محاوره و گرته برداری شده)، افعال گویش سبزواری، افعال مشترک میان فارسی (معیار، ادبی و کهن، محاوره و گرته برداری شده) و گویش سبزواری و افعال بر ساخته نویسنده را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ و به این نتیجه می‌رسند که نویسنده در کاربرد گونه‌های مختلف زبانی (فارسی معیار، ادبی و کهن و گویش سبزواری) اهتمامی خاص نشان داده است؛ و این اهتمام به‌ویژه در به کارگیری افعال متنوع و متفاوت بسیاری خود را آشکار کرده است. تفاوت این مقاله با پژوهش موردنظر آشکار است؛ هرچند گویش می‌تواند در گفتگوی‌های دولت‌آبادی آشکار شود و پژوهش حاضر در ضمن گفتگو به آن اشاره می‌کند، اما به‌جز این نقطه اشتراک که اشاره‌ای گذرا به آن شده است، نقطه اشتراک دیگری میان موضوع این دو پژوهش وجود ندارد و کاملاً از هم متمایز هستند.

۱-۸-۲ بخش دوم: زندگی و آثار املی نصرالله با محوریت طیور ایلول

۱-۸-۲-۱ کتاب‌ها

• **عن طیور ایلول املی نصرالله (۲۰۰۱)**. این کتاب مجموعه‌ای از دیدگاه‌های افراد سرشناس ادبیات لبنانی و جهان عرب است که درباره رمان طیور ایلول است که املی نصرالله به جمع‌آوری آن‌ها همت گماشته است. نویسندگانی مثل: سعید عقل، ظافر تمیم، میخائیل نعیمه، عبدالله نجار، علی سعد، سهیمیر القلماوی، أمینة السعید، محمد دکروب، دنیا مروّه، جوزف باسیلا، صلاح کامل، سونیا عون، ابراهیم جزینی، ماری دوین، زکی المحاسنی، عدنان وتوس، فخری أباطة، السیده أم عصام، فوزیه مهران، ریاض حنین، خازن عبود. تفاوت این کتاب با پژوهش حاضر در این است که در این کتاب نویسندگان دیدگاهها و آراء خود را نسبت به کتاب طیور ایلول و مکان وقوع آن و گاهی نسبت به